

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۶۷
سنگه ۹

باسمه تعالی

دانشگاه امام صادق (ع)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

۱۳۷۵ / ۱۸ / ۲۶

مرکز اطلاع‌رسانی و اسناد علمی ایران
تهیه مدارک

موازنین برخوردار حکومت اسلامی یا اهل ذمه و مرتدین

پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته

استاد راهنما : حجه الاسلام و المسلمین عباسعلی عمید زنجانی

اساتید مشاور

حجه الاسلام والمسلمین سید حسن ...
جناب آقای دکتر عبدالغلی بیگدلی

نگارش از : طیب فرجی

دانشجوی کارشناسی ارشد پیوسته

رشته معارف اسلامی و علوم سیاسی

بهمن ماه ۱۳۷۳

۷۵۸۳۲۶
/ ۱

۶۱۳

باسمه تعالی

دانشکده علوم سیاسی و معارف اسلامی مسئول عقایدی که نویسنده در این پایان نامه اظهار کرده

است ، نمی باشد .

۶۱۱۳

تقدیم به پدر عزیزم و تمام کسانی که در این
راه متحمل زحمت گردیده اند.

۶۱۱۳

فهرست مطالب

"فهرست مطالب"

صفحه

بخش اول : موازین برخورد حکومت اسلامی با اهل ذمه

الف - و

مقدمه

۱ فصل اول : کلیات (تعاریف و سابقه تاریخی)

۲ تابعیت قراردادی

۴ هدف قرارداد ذمه

۶ ماهیت قرارداد ذمه و مسئولین قرارداد

۷ دیدگاه شیعه در مورد مسئول عقد قرارداد

۷ توانائی شخص غیر صالح برای مسئولیت عقد قرارداد

۱۲ نظر علمای عامه و مطابقت آن با نظرات شیعه

۱۳ دیدگاه هردودسته از فقهای شیعه و سنی در اهلیت الحاق

به قرارداد ذمه

۱۴ دلایل دیدگاه شیعه در بیان اهلیت اهل کتاب

۱۸ سابقه تاریخی پیمان اتحاد ملی (قرارداد ذمه) در تاریخ

اسلام

۱۸ میثاق مدینه

۲۰ دلایل سیاسی این میثاق

۲۲ بنیادول میثاق

۲۳ بند دوم

۲۴ بند سوم

۲۴ بند چهارم

۲۶ مثال تاریخی دیگری از قرارداد ذمه

(یک)

۲۹	نتیجه گیری
۳۰	✽ فصل دوم: شرایط قرارداد ذمه
۳۱	شرایط قرارداد
۳۲	مواد رکنی قرارداد ذمه
۳۳	شرایط مقتضای قرارداد
۳۵	شرایط مشروع قرارداد
۳۸	شرایط نامشروع قرارداد
۴۲	شرایط ششگانه قرارداد ذمه
۴۵	۱- جزیه
۴۷	آیا جزیه فقط در اسلام وجود دارد؟
۴۹	اثبات شرط بودن جزیه
۵۰	اشتباه در تفسیر آیه جزیه و رد اشتباه
۵۲	بررسی آیه جزیه و رد نظریات افراطی
۵۶	نتیجه رد نظریات افراطی در تفسیر آیه
۵۸	دومین دلیل اثبات شرط بودن جزیه
۵۹	سومین دلیل اثبات شرط بودن جزیه
۶۰	اشتباه مستشرقین در برداشت از مفهوم جزیه و خراج
۶۱	برداشت مستشرقین از دیدگاه فقهای عامه در مورد جزیه و خراج
۶۳	۲- تعهد به پیمان و انجام ندادن اعمال منافی با امان
۶۴	۳- آزار و اذیت ندادن مسلمانان
۶۵	دیدگاه فقهای عامه
۶۷	نظردان نشمندان درباره سب رسول اکرم (ص)
۶۹	نظرفقهای عامه درباره سب رسول اکرم (ص)

۷۰	۴- عدم تظاهر به منکرات
۷۲	۵- عدم احداث کلیسا
۷۴	دیدگاه فقهای عامه در مورد احداث کلیسا
۷۵	۶- التزام به احکام اسلامی
۷۶	نتیجه گیری
۸۰	* فصل سوم: تکالیف ذمیین (اهل ذمه)
۸۱	۱- پرداخت جزیه
۸۱	میزان جزیه
۸۳	دیدگاه فقهای عامه در مورد میزان جزیه
۸۴	عدالت در قانون قرار داد ذمه
۸۶	معافیت از پرداخت جزیه
۸۶	گروه اول: اطفال
۸۷	گروه دوم: زنان
۸۸	گروه سوم: دیوانگان
۸۹	گروه چهارم: فقیران
۹۰	گروه پنجم: سالخوردهگان
۹۱	گروه ششم: روحانیون
۹۱	صورت دیگر معافیت از جزیه
۹۳	دیدگاه فقهای عامه
۹۴	دنباله بحث معافیت از جزیه
۹۵	۲- التزام به احکام اسلامی و قوانین دگانهها
۹۷	انجام اعمال مشروع در دین خود و مشروع در دین اسلام
۹۸	انجام عمل نامشروع در دین خود

- ۹۹ نتیجه بحث در تکلیف پرداخت جزیه و التزام به احکام اسلامی
- ۱۰۰ ۳- انجام ندادن اعمال منافی با امان
- ۱۰۱ ۴- اذیت و آزار ندادن مسلمانان
- ۱۰۲ ۵- عدم تظاهر به منکرات
- ۱۰۳ ۶- عدم احداث کلیسا
- ۱۰۴ نتیجه گیری
- ۱۰۷ * فصل چهارم: حقوق و تکالیف حکومت اسلامی
- ۱۰۸ وظایف متقابل حکومت اسلامی
- ۱۰۸ - وظایفی که حکومت اسلامی مجبور و ملزم به تعهد میباید:
- ۱۰۸ ۱- امنیت مطلق ذمیبین
- ۱۱۰ ۲- احترام به ادیان آنها و آزادی آنان در انجام مراسم مذهبی
- ۱۱۲ اساس تبلیغ در حکومت اسلامی
- ۱۱۴ آزادی در انجام مراسم مذهبی
- ۱۱۴ ۳- حق انتخاب اقامتگاه
- ۱۱۵ ساختمانهای بلند (آپارتمان)
- ۱۱۷ استثناء آزادی اقامتگاه
- ۱۱۸ ۴- پذیرش دادخواهی اقلیتها
- ۱۲۰ استقلال قضائی و انتخاب دادگاه
- ۱۲۰ ۵- آزادی در کلیه فعالیتهای اقتصادی مشروع
- ۱۲۱ الف) حق مالکیت فردی
- ۱۲۲ ب) فعالیتهای تجاری و بازرگانی
- ۱۲۳ ممنوعیت ربای خواری اقلیتها

(چهارم)

- ۱۲۴ ج (اشتغال به امور کشاورزی
- ۱۲۴ د (ایجا دروا بط اقتصادي آزادبا مسلمانان
- ۱۲۵ امتيا زخاص ذميين
- ۱۲۶ ۶- برسميت شناختن حقوق مدني اقليتها
- ۱۲۷ الف (ازدواج غيرمسلمانان با يکديگر
- ۱۲۸ ب (ازدواج اقليتهاي ديني با زن مسلمان
- ۱۲۹ ج (ازدواج مردان مسلمان با زنان اقليتها
- ۱۳۰ اسلام طرفين ازدواج
- الف) اسلام زوجه
- ب (اسلام زوج
- ج (اسلام زوجين
- ۱۳۲ قانون طلاق اقليتها
- ۱۳۳ قانون ارث اقليتها
- ۱۳۴ ۷- ايجا دروا بط اخلاقي واجتماعي انساني وحسنه با اقليتهاي
متعهد
- ۱۳۵ مراعات آداب معاشرت و مراسم اجتماعي
- ۱۳۸ ۸- آزادي اقليتها در معاونت وهمکاريهي اجتماعي
- ۱۴۱ - وظائفي که حکومت اسلامي در صورت مشاهدهٔ مصلحت متعهد
مي گردد
- ۱۴۳ - تعهدات غيرقانوني و ممنوعهٔ حکومت اسلامي
- ۱۴۳ ۱- تعهدات مخالف با احکام کلي اسلام
- ۱۴۴ ۲- تعهدات مخالف مقتضاي قانون قراردادد
- ۱۴۵ ۳- تعهدات مخالف با حاکميت واستقلال حکومت اسلامي
- ۱۴۷ ۴- تعهدات مخالف با سيادت اسلام

(پنج)

۱۴۸	هـ تعهدات مخالف با تمامیت ارضی حکومت اسلامی
۱۵۰	وـ تعهدات مخالف با آزادی دعوت اسلامی
۱۵۴	نتیجه‌گیری
۱۵۷	* فصل پنجم: نتیجه‌گیری
۱۶۰	* بخش دوم: موازین برخورد حکومت اسلامی با مرتدین
۱۶۱	* فصل اول: کلیات (تعاریف و سابقه تاریخی)
۱۶۲	ارتداد
۱۶۴	انواع ارتداد
۱۶۷	اسباب ارتداد از نظر فقهای عامه
۱۷۰	دقت در اسباب ارتداد
۱۷۲	شرایط ارتداد
	۱- بلوغ
	۲- عقل سالم
	۳- اختیار
۱۷۴	علل ارتداد
	۱- ضعف ایمان قلبی
	۲- اطاعت کامل از حکام کافر
	۳- عمل نکردن به دستورات و احکام اسلامی
	۴- انتشار کتب ضاله در میان مسلمانان
۱۷۷	سابقه تاریخی ارتداد در اسلام
۱۷۷	۱- فرار مسلمانان از مدینه به مکه و عدم استرداد آنها بر اساس صلح حدیبیه

(شش)

۱۷۹	۲- ارتدا دا شعث بن قیس
۱۸۰	جریان مالک بن نویره
۱۸۲	دا وری عادلانه ومنصفانه این فاجعه
۱۸۵	نتیجه گیری
۱۸۷	* فصل دوم : تابعیت
۱۸۸	مفهوم تابعیت
۱۹۰	اصول حاکم بر تابعیت
۱۹۲	۱- هرکسی با بستگی تابعیت داشته باشد
۱۹۳	۲- اصل تابعیت واحد
۱۹۵	۳- تابعیت یکا مرهمیشگی و زوال نا پذیر نیست
۱۹۵	الف) تغییر ارادی تابعیت
۱۹۶	ب) تغییر غیر ارادی تابعیت
۱۹۶	ج) تغییر تابعیت بر اثر ازدواج
۱۹۷	انواع تابعیت
	تابعیت اصلی
	تابعیت اکتسابی
۱۹۹	تابعیت از دیدگاه اسلام
۲۰۱	راههای دیگر اساس تابعیت در اسلام
۲۰۲	انواع تابعیت در اسلام
	۱- تابعیت اصلی
	۲- تابعیت اکتسابی
	۳- تابعیت تبعی
۲۰۵	ترک تابعیت

(هفت)

۲۰۵	تغییر ارا دی تا بعیت درا سلام
۲۰۶	ترک تا بعیت بوسيله از دواج
۲۰۷	۱- بوسيله ارتداد
۲۰۷	۲- خروج از شرائط پیمان ذمه
۲۰۹	با زگشت به تا بعیت
۲۰۹	۱- با زگشت مرتدین
۲۱۱	۲- با زگشت ناقضین پیمان ذمه
۲۱۱	نتیجه گیری
۲۱۳	* فصل سوم : احکام ارتداد و مرتدین
۲۱۴	احکام ارتداد
۲۱۵	۱- حکم مرتد فطری
۲۱۵	الف) احکامیکه نسبت به شخص مرتد فطری جاری می گردد
۲۱۹	تقدم حق الناس برحق ا... در این احکام
۲۲۱	ب) احکامیکه نسبت به اموال و متصرفات مرتد فطری جاری می گردد.
۲۲۱	- مخلوع الید بودن
۲۲۲	- جدائی همسر
۲۲۳	احوال شخصیه مرتد فطری
۲۲۳	از دواج
۲۲۵	طلاق
۲۲۶	ارث
۲۲۷	ج) احکامیکه نسبت به فرزندان مرتد فطری جاری میگردد
۲۲۹	۲- حکم مرتدملی

(هشت)

۲۲۹	الف) احکا میکه نسبت به شخص مرتد ملی جاری میگردد
۲۳۱	ب) احکا میکه نسبت به اموال و متصرفات مرتد ملی جاری می گردد
۲۳۱	- عدم زوال ملکیت
۲۳۲	- دیون مرتد ملی
۲۳۳	- حکم همسر مرتد ملی
۲۳۳	ج) احکا میکه نسبت به فرزندان مرتد ملی جاری می گردد
۲۳۴	۳- حکم مرتد زن
۲۳۵	استثنائات حکم ارتداد
۲۳۶	۱- حالت دیوانگی
۲۳۷	۲- تکرار ارتداد
۲۳۷	۳- حالت مستی
۲۳۹	نتیجه گیری
۲۴۰	✦ فصل چهارم: وظائف و مسئولیتهای حکومت اسلامی نسبت به مرتدین
۲۴۱	۱- عدم شناسائی
۲۴۱	ارتداد موجب سلب مسئولیت از حکومت اسلامی میگردد
۲۴۲	الف) مفهوم شناسائی از دیدگاه حقوق بین الملل عمومی
۲۴۳	- نظریه اعلامی
۲۴۳	- نظریه ایجاد
۲۴۵	انواع شناسائی
	- شناسائی صریح فردی
	- شناسائی صریح جمعی

(نه)

	- شناسائی ضمنی فردی
	- شناسائی ضمنی جمعی
۲۴۶	ب) مفهوم شناسائی از دیدگاه اسلام
۲۴۹	عدم شناسائی مرتدین
۲۵۰	۲- مجازات
۲۵۳	نظرفقهای عامه
۲۵۴	الف) مجازات شخصی
۲۵۷	ب) مجازات گروهی
۲۵۸	سقوط مجازات
	۱- در اشراف مرتد
	۲- در اشرافه و با زگشت مرتد
	۳- در اشراف مرتد و مستی آن
	۴- در اشرافه و اجبار
۲۶۳	۳- حکم حکومتی
۲۶۴	۱- تشخیص مصلحت فرد و جامعه توسط امام
۲۶۴	۲- عفو توسط حکومت اسلامی
۲۶۹	نتیجه گیری
۲۷۱	* فصل پنجم : نتیجه گیری
۲۸۲	فهرست منابع

مقدمه

مقدمه:

طرح مسئله

موضوعی که تحقیق حاضر وظیفه بحث و بررسی درباره آن را خواهد داشت، موازین برخورد حکومت اسلامی با اهل ذمه و مرتدین میباشد. که برای جمع‌بندی و آشنائی با حقوق بین الملل اسلامی، کوشش و تلاشی کوچک و اندک خواهد بود. بواسطه اتهامات واهی و پوچی که از طرف دشمنان اسلام و طرفداران شرک و کفر جهانی مبنی بر بی توجهی و پایداری حقوق و آزادیها و دیگر مزیای اجتماعی و فرهنگی اقلیتهای دینی در حکومت اسلامی و مخصوصاً "در کشور ایران بعد از تاسیس حکومت اسلامی تحت عنوان جمهوری اسلامی ایران، مشاهده میگردد، وظیفه دینی و علمی ایجاب می نماید که در مقام دفاع از ارزشهای والای اسلامی و بیان حقایق، مفاهیم حقوقی اسلام را از لابلای کتب مختلف فقهی به زبان عامه در برابر دیدگان نهاده و جمع بندی ساده و کوتاه و اجمالی از حقوق و آزادیهای بی شمار اقلیتهای دینی را در مقابل دیدگان طرفداران به اصطلاح دفاع از حقوق بشر قرار داد. مدافعین

(الف)

حقوق بشری که تبعیضات نژادی و تعصبات ناسیونالیستی و قتل و غارت ملل
مظلوم و بی دفاع و به بیگاری کشاندن کودکان و زنان و دخالت در امور
سیاسی و نظامی و فرهنگی ملل دیگر، نمونه‌های بارز دفاع آنان از بشریت
و حقوق بشر محسوب می‌گردد.

گذشته از این، مسئله دیگری که از دیرباز تا کنون، همواره یک
بحث دروغین و جنجال برانگیز از طرف دشمنان اسلام و ملحدین مطرح گردیده،
بحث ارتداد و آزادی افراد در ترک عقیده دینی خویش میباشد که البته
باید افزود این مباحث نه به قصد بحث علمی و روشن نمودن حقایق، بلکه با
نیات سوء و القاء شبهه و ایجاد جوی آلوده در دل‌های ساده اندیش و اقشار
بی اطلاع از مسائل دینی و عقیدتی میباشد.

آنان با استناد به آیه کریمه "لا اکراه فی الدین" ادعا می‌نمایند
که اسلام دین آزادی عقیده و مرام میباشد، و هیچوقت افراد را در اختیار و
انتخاب عقیده مجبور نساخته است. پس چرا این (شعار) از طرف قرآن،
هیچگونه آزادی عقیده و مرام را برای مرتدین قائل نشده است؟ و در صورت
مشاهده هرگونه تغییر در عقیده شخص را وادار به توبه از این عمل و در
غیر این صورت محکوم به اعدام می‌کند؟ که این مباحث در ایام کنونی
با ارتداد شخص سلمان رشدی با انتشار کتاب "آیات شیطان" و در اذهان
عمومی مخصوصاً "اقتدار جوان، سوءالات مختلف و گوناگونی را در برداشته
است. و عموم مردم به انحاء مختلف در بیان این مسئله هستند که آیا
واقعا "این مباحث مطروحه که اکنون از طرف غرب سرازیر میشود، حقیقت
دارد یا واقعیت چیز دیگری میباشد؟

در اینجا تنها سوءالی که به ذهن هر شخصی با مقدمات ذهنی که از
اقلیت‌های دینی و مرتدین بیان گردید، متبادر میشود اینست که آیا
حکومت اسلامی نسبت به حقوق اقلیت‌های دینی دیگر بی توجه میباشد یا این

(ب)

نسبت‌های ناروا فقط از کینه‌توزیها و غرض‌ورزی دشمنان اسلامی ناشی می‌گردد و از طرف دیگر رابطه این حکومت با مرتدین چگونه می‌باشد؟

که البته در کنار این پرسش اصلی، سوءالات فرعی مختلفی مطرح می‌گردند مبنی بر اینکه اصولاً "اقلیت دینی و مذهبی و اصطلاح مرتدین در حکومت اسلامی به چه کسانی اطلاق می‌گردد؟ و جایگاه این گروهها در قلمرو حکومت اسلامی چگونه می‌باشد؟ و اینکه آیا حکومت اسلامی این دو گروه یعنی اقلیت‌های دینی و مرتدین را مورد شناسائی قرار می‌دهد و اگر آنان را به رسمیت می‌شناسد چه مسئولیتی را عهده‌دار می‌گردد و بالعکس آیا آنان هم وظایفی نسبت به حکومت اسلامی دارند یا خیر؟ و سوءالات مختلف دیگر که در حواله وحوش این سوءالات اصلی به ذهن هر شخصی خطور می‌نماید.

البته تا آنجائی که بنده اطلاع دارم آغازگر این تلاش علمی و دینی را مخصوصاً "در مورد گروه اول یعنی اقلیت‌های مختلف دینی در حکومت اسلامی، استاد معظم حجه الاسلام والمسلمین جناب آقای عمید زنجانی عهده‌دار بوده و مواد خام آن را از لابلائی کتب فقهی مختلف استخراج نموده‌اند که نمونه بارز این تلاشها در کتب حقوقی مختلف ایشان متبلور بوده و در این میان کتاب "حقوق اقلیتها" از درخشش زیاده‌تری برخوردار می‌گردد، و تلاش حاضر یک جمع‌بندی دیگر از این مفاهیم از مطالب مختلف ایشان و دیگر کتب حقوقی و فقهی مختلف در این زمینه می‌باشد. ولی در مورد گروه دوم نمونه بارز که بتوان از آن نام برد، یافت نمی‌شود و تقریرات حقیر از این جهت، شاید از جمع‌بندی و استخراج مواد خام از کتب فقهی و تاریخی مطالب به زبان فارسی، یک نمونه جدید باشد.

تحقیق حاضر چهار فرضیه و انگاره مختلف را در این زمینه مورد بررسی قرار می‌دهد:

۱- حکومت اسلامی برخلاف کینه‌توزیها و غرض‌ورزیهای دشمنان اسلام

(ج .)

عالی ترین نوع رفتار را با اقلیتهای دینی دیگر داشته و آزادیها و حقوق بی شماری که در مقابل تعهدات ناچیز آنان، متعهد گردیده است، هیچکدام از مدافعین حقوق بشر در مورد اقلیتهای دینی داخل قلمرو خویش متعهد نشده است . . .

۲- در حال حاضر مسئلهء قانون قرارداد ذمه و انعقاد آن بین حکومت اسلامی و اهل ذمه منتفی میباشد و ممکن است که در آینده این امر میسر گردد ولی انتفاء این امر منافات با بحث و بررسی علمی دربارهء مفاهیم حقوق بین الملل اسلامی نداشته و حداقل سود آن در حفظ فقه و حقوق مختلف اسلام می باشد .

۳- حکومت اسلامی برعکس رابطهء مسالمت آمیز و حسنهء خویش با اهل ذمه، نسبت به اشخاصیکه از حالت جدید اعتقادی خویش یعنی اسلام روی برگردانده و به تابعیت کفر روی آورده باشند، رابطهء خصمانه داشته و آنان را به رسمیت نمی شناسد . . .

۴- روشن نمودن وضعیت حقوقی مجرمین مسلمان در دیگر کشورها، مخصوصاً " کشورهایائی که رابطهء خصمانه با حکومت اسلامی دارند، در حال حاضر مشکلات فراوانی را بهمراه دارد که حکومت اسلامی موظف است در این روندها، سیاستهای را اتخاذ نماید که با اهداف عالییهء دین و حفظ کیان اسلام منافات نداشته و حفظ اسلام مقدم بر همه چیز باشد . . .

روش تحقیق

تحقیق حاضر از روش " بررسی روندها " (۱) استفاده نموده است، چون واقعیات عینی از جهان گرفته شده و ضمن بحث و بررسی و اعلام نظر شخصی، در برابر دیدگان سیاستمداران نهاده شده است تا پس از مطالعه

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

نظرات محققین، بهترین و صحیح ترین فکر و نظر را در سیاست‌گذار ریهای خویش
مورد استفاده قرار بدهند.

سازماندهی تحقیق

تحقیق حاضر به سبب پرداختن به دو موضوع مختلف، در دو بخش
ارائه گردیده است که هر کدام از دو بخش شامل پنج فصل به ترتیب زیر
تقدیم می‌گردد: فصل اول شامل تعاریف کلیدی مفاهیم تحقیق و آشنائی
اجمالی از سابقه تاریخی و بطور کلی، شامل کلیات خواهد بود. فصل دوم
احکام و شرایط قرارداد ذمه را بیان خواهد داشت که شرایط شکا نه ذمه
به تفصیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در فصل سوم از حقوق و تکالیف
اهل ذمه که بازتاب شرایط قرارداد می‌باشد بحث به میان خواهد آمد و
فصل چهارم بالعکس به مسئولیتها و تکالیف حکومت اسلامی نسبت به اهل
ذمه خواهد پرداخت و بالاخره فصل پنجم نتیجه‌گیری خواهد بود.

ص ۱۰۵
↓

اما بخش دوم که به موازین برخورد حکومت اسلامی با مرتدین اختصاص
یافته است در پنج فصل به ترتیب زیر ارائه گردیده است: فصل اول شامل
کلیات بحث یعنی همان تعاریف کلیدی و سابقه تاریخی بوده و در فصل دوم
به سبب ارتباط نزدیک و تنگاتنگ تابعیت با مفهوم ارتداد، به بحث و بررسی
درباره مفهوم تابعیت و انواع آن پرداخته خواهد شد. فصل سوم مختص

۱- Pattern Analysis، منظور استخراج مطالب و نظریات و واقعیات در
قالب یک مفهوم، روش و جریان یا یک سیاست و ساختار مقطعی میباشد تا
با زوی فکری سیاست‌گذاری بشود. نقل از سریع‌القول محمود، روش تحقیق در
علوم انسانی، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۶۹، صفحه ۹.